

ВІДГУК
офіційного опонента

доктора архітектури, професора УСТІНОВОЇ Ірини Ігорівни
на дисертаційну роботу ТУРЧИНА Богдана Романовича
«Концепція міст-садів та їх реалізація у Галичині»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 191 – «Архітектура та містобудування»
в галузі знань 19 – «Архітектура та будівництво»

Детальне ознайомлення з дисертацією Турчина Богдана Романовича «Концепція міст-садів та їх реалізація у Галичині» дає підстави сформулювати узагальнені висновки про актуальність представленого дослідження, обґрунтованість та достовірність наукових положень, наукової новизни роботи, її змісту, теоретичного та практичного значення отриманих результатів, завершеності, цілісності та відповідності вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю «Архітектура та містобудування».

Актуальність обраної теми. Після конференцій ООН із навколишнього середовища (Стокгольм, 1972; Ріо-де-Жанейро, 1992; Йоганнесбург, 2002; Ріо-де-Жанейро, 2012), досягнення умов сталого, екологічно збалансованого розвитку, набуло ознак основного орієнтиру гуманітарної діяльності міжнародного співтовариства. Тому проблема порушення екологічного балансу, яка особливо відчувається у великих містах, набуває дедалі більшого значення. Підтвердженням тому є напрацювання новітніх урбаністичних концепцій, зорієнтованих на досягнення гармонії між людиною та природою, а також видозміни сучасних міст із врахуванням принципів сталого розвитку, ідей гуманізму та біосфероцентризму (для виживання людства важливим є збереження біосфери). У цій площині здобувач слушно підкреслює важливість реалізації ідей «міст-садів для формування та забезпечення рівноваги між природою та високими урбаністичними навантаженнями, які є характерними для сьогодення» (с. 25).

Актуальність теми дисертації набуває особливого значення в умовах глобальних змін клімату; в контексті адміністративно-територіальних реформ та вироблення нових підходів до функціонально-просторової організації та розвитку територіальних громад; екологічних та демографічних трендів, завдань збереження культурної спадщини та повоєнної відбудови населених пунктів України заради сталого розвитку країни та повернення на батьківщину наших краян, вимушених російською війною емігрантів.

Оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, висновків та рекомендацій. Зміст дисертації та опублікованих наукових праць Турчина Б.Р., дозволяють констатувати, що мета, поданої до розгляду роботи, є досягнутою, а завдання – вирішеними, а результати та висновки – обґрунтованими. У дослідженні коректно сформульовано актуальність теми; визначено об'єкт, предмет та хронологічні межі дослідження. Мета роботи, зокрема «виявлення особливостей формування та перспективи збереження міст-садів у Галичині» у сукупності із її завданнями, відповідає темі дослідження.

Достатньо широкою є джерельна база дисертації, яка включає в себе близько 200 джерел, понад 100 з яких іноземною мовою. Значна частина джерельної бази опрацьована здобувачем у закордонних бібліотеках під час виконання міжнародного гранту, що додає особливої ваги представленій науковій роботі. Сильною стороною дисертації є наявність додатків, які унаочнюють ключові положення роботи, як-от: «Розвиток та становлення концепції міста-саду у Галичині» (Додаток А) із виокремленням «Втілення концепції міста-саду в Західній Галичині», на прикладі Кракова (Додаток А.1) та в Східній Галичині на прикладі Львова (Додаток А.2); «Інвентаризація історичної забудови Львова» (Додаток Б) та «Режими охорони діляниць, запроєктованих за принципом міста-саду у Львові» (Додаток В) (с. 260–333). Обґрунтованість висновків посилюється розробленими схемами, таблицями та рисунками, які дозволили дисертанту сформулювати твердження щодо стану збереження архітектури низки діляниць, які були запроєктовані за принципами концепції міста-саду та реалізовані у Кракові та Львові.

Не викликає сумніву **практичне значення** одержаних результатів. Зокрема пропозиції щодо доповнення режимів охорони діляниць, які запроєктовано за принципами міста-саду у Львові, і можуть бути впроваджені під час коригування науково-проектної документації «Історико-архітектурний опорний план м. Львова (історико-архітектурний опорний план м. Львова з визначенням меж і режимів використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів)» (ПОГ «Інститут культурної спадщини» ВРОКСУ, 2023). На нашу думку, поле практичного застосування отриманих напрацювань може стосуватися й інших міст України, які містять такі діляниці. Отримані результати дослідження варто впровадити в навчальний процес еколого-орієнтованої підготовки студентів за спеціальністю 191 – «Архітектура та містобудування».

Практичне значення роботи є результатом застосування системного підходу до проведення дослідження та обраної методології, яка охопила загально-наукові та спеціальні методи наукової розвідки, серед яких: історико-генетичний та порівняльний методи структурного аналізу; методи камеральних та натурних досліджень, фотофіксації, типологічних класифікацій, картографічного та композиційного аналізу. Широка палітра методів та їх релевантне застосування дозволили сформулювати відповідну для представленої тематики методіку дослідження; підібрати прийоми та методи аналізу наявних міст-садів, визначити основні критерії виокремлення та оцінки стану збереженості елементів міста-саду в сучасній планувальній структурі міст.

Науковою новизною одержаних результатів варто вважати:

– виявлення особливостей формування та реалізації концепції міста-саду в Галичині на прикладі низки діляниць м. Львова та м. Кракова, які сформовано в останній третині ХІХ – першій третині ХХ століть, із ґрунтовним аналізом елементів структури та стану збереженості діляниць Сальватор (м. Краків) та Офіцерська колонія (м. Львів);

– визначення містобудівних принципів збереження та оновлення розвитку діляниць, запроєктованих за принципом міст-садів у Галичині, серед яких,

принцип дотримання рівня озеленення не нижче 50% від загальної площі ділянки; збереження дендрологічного складу та кількості історичних вуличних насаджень; збереження загальної містобудівної структури; функціональної відповідності використання громадських просторів; грамотної адаптації історичних параметрів вулично-дорожньої мережі до сучасних потреб; збереження традицій міського садівництва та популяризації їх серед мешканців;

– опрацювання методичних рекомендації щодо збереження ділянок, запроєктованих за принципом міст-садів, у структурі сучасного міста, які охоплюють три системно-просторові рівні: місто, міська ділянка та садибна ділянка;

– вдосконалення критеріїв визначення елементів архітектури та містобудівної структури ділянок, запроєктованих за принципом міст-садів, в планувальній структурі сучасних міст; специфіки формування, оцінки стану та методики дослідження цих ділянок;

– коригування та доповнення наявних режимів охорони ділянок, запроєктованих за принципом міст-садів у Львові, та режимів використання територій комплексних охоронних зон, які визначено в історико-архітектурному опорному плані м. Львова, у тому числі через уточнення окремих позицій опису режимів їх охорони за кількома новими позиціями.

Оцінка змісту та оформлення дисертації. За змістом дисертація повною мірою розкриває тему, системно та комплексно вирішує завдання дослідження та досягає означеної мети. Робота структурована відповідно до послідовності завдань дослідження. Стил ь наукового викладу матеріалу є логічним та послідовним. Робота складається з анотації, списку публікацій автора за темою дисертації, в яких відображені основні наукові результати дисертації, термінологічного словника, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації – 233 сторінки, з яких 189 сторінок основного тексту, 20 сторінок з ілюстраціями, 19 сторінок покликань на літературу (200 позиції); 9 додатків, у тому числі, довідки про впровадження та апробацію (Додаток Г).

Структура дисертації побудована із врахуванням кореляції між завданнями, новизною, результатами та висновками роботи. Текст дослідження супроводжується якісним, структурованим, інформативним, доступним до сприйняття та добре продуманим графічним матеріалом, що, безперечно, є невід’ємною частиною наукових досліджень у галузі архітектури. Усі важливі аспекти дослідження послідовно та всебічно розкриваються у чотирьох взаємопов’язаних розділах дисертації, відповідно до поставлених науково-дослідницьких завдань, які завершуються розлогіми висновками.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, сформульовані мета, об’єкт, предмет та завдання дослідження, окреслено його хронологічні та територіальні межі, означається наукова новизна, методи дослідження та практичне значення роботи, розкривається її структура, надається інформація щодо апробації одержаних результатів.

У першому розділі розкрито теоретичні основи дослідження концепції міст-садів; досліджено зародження і формування уявлень про місто-сад у

європейському містобудуванні; визначено етапи формування та розвитку концепції міста-саду протягом кінця XIX – першої половини XX століття; розглянуто приклади впровадження концепції міста-саду у світову практику містобудування в кінці XIX – початку XX століття.

Автором встановлено, що засадничі принципи концепції міста-саду були сформовані Е. Говардом на основі філософських ідей та соціально-економічних моделей другої половини XIX століття, а також власних спостережень під час його перебування у США. Варто погодитися із думкою дисертанта про те, що «місто-сад можна сприймати як світоглядне явище, яке формувалося впродовж тривалого періоду часу під впливом утопічних ідей про ідеальне місто» (с. 30). Дослідник розкриває передумови формування говардівської концепції міста-саду, аналізуючи напрацювання Е.Г. Уейкфілда, А. Маршалла, Т. Спенса, Г. Спенсера, Д.С. Бекінгема (с. 30–42), а також концептуальні засади ідеї про «місто здоров'я», – Гігею британського анестезіолога та фізіолога Б.В. Річардсона (с. 43–49).

Здобувачу вдалося не лише коректно виокремити сім етапів формування та розвитку концепції міста-саду, із унаочненням їх особливостей на прикладах Лечворда та Велвіна (Великобританія), Хеллерау (Німеччина) та Редбенда (США) (с. 53–55); але й доповнити фактологічним матеріалом зі світової практики містобудування на прикладах Ден-ен-Чофу (Японія), Пайнлендсу (Південно-Африканська Республіка), Джардім Америки (Бразилія), Капускейсінга (Канада), Стену (Франція), Міланіно (Італія), Канберри та Аделаїди (Австралія) (с. 59–69).

Ретельний аналіз літературних джерел за тематикою дисертаційного дослідження, архівних документів, проектних, графічних та картографічних матеріалів дозволив дисертанту подолати історично-описовий характер попередніх досліджень та дійти висновку про те, що складові концепції міста-саду можуть і повинні бути адаптовані до потреб сучасної урбаністики.

У другому розділі окреслено методологічні основи дослідження концепції міст-садів; опрацьовано послідовність проведення дисертаційного дослідження; критерії визначення елементів міста-саду в сучасній планувальній структурі міст Галичини; та методи дослідження дільниць, запроектованих за принципами міста-саду.

Дослідження побудовано за сімома етапами проведення наукової розвідки: від узагальнення результатів попередніх досліджень та практики реалізації міст-садів до розроблення методичних рекомендацій щодо збереження міських дільниць, запроектованих за принципом міста-саду (с. 79); для кожного з етапів підібрано відповідні методи дослідження (с. 80); а для порівняльного аналізу співвимірних міст, які репрезентують Західну та Східну Галичину, обрано Краків (Польща) та Львів (Україна) (с. 80–81). Формування дільниць у містах, що означено, автором розглянуто в період із 1870 по 1939 рік на трьох просторових рівнях реалізації концепції, а саме: рівень міста, міських дільниць, садибної ділянки (с. 82). За низкою критеріїв (період спорудження; відсоток озеленення; переважання віллової забудови; наявність характерних елементів озеленення; криволінійність вулиць, що підкреслює характер рельєфу та підвищує

мальовничість архітектурного середовища (с. 83–85)) здобувачем виокремлено та досліджено міські ділянки, які запроєктовано за принципами міста-саду, у Кракові та Львові. Серед цих ділянок, із застосуванням методу експертної оцінки стану збереженості елементів архітектури та містобудівної структури, здобувач ретельно досліджує ділянку Сальватор у Кракові та Офіцерську колонію у Львові.

У третьому розділі розкрито становлення концепції міста-саду у Галичині; висвітлено спроби втілення ідеї міста-саду впродовж кінця XIX – першої третини XX століття у Центрально-Східній Європі (Польща, Чехословаччина, Угорщина), а також в Західній та Східній Галичині на прикладі ділянок Кракова та Львова, які запроєктовано за принципами міст-садів.

Як слушно зауважує здобувач, «концепції та напрямки розвитку міського планування тісно пов'язані з політичними умовами і моделями функціонування суспільства», які, зазвичай, не встигають за соціальними та економічними змінами (с. 94). В Східній Галичині у той період це відбувалось в умовах швидкої індустріалізації, а зараз – в умовах глобальних змін клімату, зміни економічних формацій, адміністративно-територіальних реформ та мільйонних внутрішніх та зовнішніх міграційних потоків, які спричинено екзистенційним випробуванням України російським воєнним вторгненням.

Автором докладно (із визначенням передумов втілення ідеї міста-саду у проектну практику; часу їх зведення; імен та прізвищ архітекторів; просторової структури та типу забудови; архітектурного стилю та характеру озеленення) проаналізовані генеральні плани конкретних міст-садів, передмість-садів та міських ділянок, які запроєктовано за цими принципами, а саме: Гішовець, Нова Варшава, Зомбки, Млочини, Підкова Лесна, Літні Жарки, Колумна, Тушин-ліс, Гротники, Сокільники (с. 96–109), офіцерська колонія у Луцьку, а також Крч, Злін, Оржеховка, Хуст, Векерлетелеп (с. 111–127).

Втілення концепції міста-саду в Західній Галичині досліджено на прикладі Кракова, а в Східній Галичині – на прикладі Львова. Загалом, Турчиним Б.Р. ретельно проаналізовано 20-ть ділянок, які інтегровано у тогочасну просторову структуру двох найбільших міст Галичини, зокрема, 6-ть ділянок в межах Кракова (с. 128–155) та 14-ть ділянок у межах Львова (с. 156–181). Розділ посилений графічним матеріалом з містобудівного аналізу ділянок та фотофіксації видових точок, із порівнянням тогочасного та сучасного стану їх забудови. Означене дозволило автору провести експертну оцінку стану збереженості елементів архітектури та містобудівної структури на ділянці Сальватора в Кракові та в Офіцерській колонії Львова, якою встановлено, значно вищу ступінь втрати автентичності досліджуваних елементів в Офіцерській колонії (за винятком одного з десяти параметрів) ніж на ділянці Сальватор (Додаток А, с. 269, 288).

У четвертому розділі, який присвячено збереженню та розвитку міських ділянок, запроєктованих за принципом міста-саду, у Галичині; визначено містобудівні принципи їх збереження та розвитку в сучасний період; опрацьовано методичні рекомендації щодо збереження цих ділянок в структурі сучасного міста; та запропоновано відповідні режими їх охорони у Львові.

Спираючись на міжнародні хартії та конвенції, які регулюють пам'яткоохоронну діяльність щодо збереження культурної спадщини людства, відповідні вітчизняні нормативні та законодавчі акти, автором виокремлено шість принципів збереження та розвитку цих дільниць, із дбайливим описом особливостей їх застосування в сучасних умовах, а саме: дотримання рівня озеленення дільниці не нижче 50% від загальної площі дільниці; збереження дендрологічного складу та кількості історичних вуличних насаджень; загальної містобудівної структури; функціональної відповідності використання громадських просторів дільниці; грамотної адаптації історичних параметрів вулично-дорожньої мережі до сучасних потреб; збереження традицій міського садівництва та їх популяризації (с. 191, 192).

Здобувачем надано методичні рекомендації щодо збереження дільниць, запроектованих за принципом міста-саду, у структурі сучасного міста (с. 194–199), як слушно зауважує автор, з урахуванням «прийняттого для суспільства компромісу між постулатами охорони пам'яток і вимогами сучасної життєдіяльності, що (вставлене І.І.) означає не тільки фізичне збереження спадщини, але і її використання» (с. 194).

Зважаючи на принципи та методичні рекомендації щодо збереження та ефективного оновлення дільниць, запроектованих за принципом міста-саду, в роботі надано пропозиції щодо коригування та доповнення наявних режимів використання території цих дільниць (с. 202–204) у Науково-проектній документації: «Історико-архітектурний опорний план м. Львова (історико-архітектурний опорний план м. Львова з визначенням меж і режимів використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів)» (ПОГ «Інститут культурної спадщини» ВРОКСУ, 2023» (Додаток В, с. 293–333).

Повнота викладу основних результатів дисертації наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації, підтверджується низкою публікацій та апробацій результатів дослідження на наукових конференціях. Результати дисертації опубліковано у 6 наукових працях, з них: 3 статті у наукових фахових виданнях України, одне з яких належить до наукометричної бази Scopus; 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, яке належить до наукометричної бази Scopus; у 2 тезах доповідей на науково-практичних конференціях національного і міжнародного рівнів. Кількість та якість наукових публікацій відповідає вимогам п.8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії».

Позитивно оцінюючи наукове дослідження Турчина Богдана Романовича, варто зазначити окремі **зауваження, дискусійні положення та побажання**:

1. З огляду на зміст наукової розвідки, предмет дослідження, щодо назви дисертації «*Концепція міст-садів та їх реалізація у Галичині*» сформульовано більш точно: «*особливості реалізації концепції міста-саду на прикладі дільниць м. Львова та м. Кракова, сформованих в останній третині XIX ст. – першій третині XX ст.*»; означене стосується і формулювання мети: «*виявлення особливостей формування та перспективи збереження міст-садів у Галичині*» (с. 25, 26). Щодо кількості завдань дослідження (10-ть, с. 15, 16), бажано було б

її узгодити із кількістю розділів роботи (4-ри, *с. 15, 16*) та надати їх більш узагальнені формулювання відповідно до змісту розділів;

2. Дещо не звичним, у містобудівному аспекті, є вживання терміну «дільниця», під якою зазвичай розуміють «адміністративно-територіальну або виробничу одиницю», для опису «ділянки», як «частини земної поверхні». У нашому випадку мова йде про ділянку проектування в межах, або поза межами території міста.

3. Викладення матеріалу наукової розвідки не є рівномірним за розділами, підрозділами дисертації. До прикладу: підрозділ 1.3 має 7 сторінок (70–76), а підрозділи 3.1, 3.2 та 3.3 мають 33, 29 та 26 сторінок, відповідно (*с. 94–127; 127–155 та 156–184*). Матеріал, який викладено у III Розділі є вкрай важливим для розуміння процесу «становлення та розвитку концепції міста-саду у Галичині», але розлогі пояснення варто наводити у додатках.

4. Дискусійною, на наш погляд, є рекомендація, яка стосується збереження вулично-дорожньої мережі дільниць, запроєктованих за принципом міста-саду, у структурі сучасного міста. Мова йде про параметри вулиць, а саме: ширини тротуарів, смуг озеленення та проїжджої частини (*с. 197*). Згідно із результатами натурних досліджень, параметри вулиць Офіцерської колонії, розбудова якої розпочалась у 1923 році (*с. 287*), мають ширину тротуарів у 0,9 та 1,2 м, а проїжджої частини в 1,8 та 2,6 м (*с. 179*). Ці параметри не відповідають діючим нормам мінімальної ширини основних елементів житлових вулиць, а саме: смуги автомобільного руху у 2,75 м; пішохідної зони тротуару у 1,5 м та тротуару вздовж проїзду в 1,0 м (табл. 5.1, ДБН В.2.3-5:2018), для маломобільних же груп населення ці розміри є значно ширшими (ДБН В.2.2-40:2018).

5. Не всюди є посилання на сторінки «цитованого тексту», зокрема, на засадничу дефініцію терміну Е. Говарда «місто-сад» як незалежної міської одиниці, зануреної в зелень... (*с. 224*). Висновки по роботі мають реферативну форму опису того, що зроблено дисертантом. Їх бажано було б викласти більш структуровано та у формі констатації фактів, тенденцій чи причинно-наслідкових зв'язків, які встановлено здобувачем на цьому етапі дослідження. В загальних висновках не окреслено напрями подальших досліджень. З огляду на це, на новизну та значущість результатів наукової розвідки, є побажання підготувати матеріали дисертації до її видання у формі монографії.

Висловлені зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну високу оцінку наукового дослідження, яке демонструє авторське розуміння особливостей формування, ефективного оновлення та перспектив збереження міст-садів у Галичині на сучасному етапі. Отримані здобувачем результати та висновки не викликають сумніву. Вони є науково обґрунтованими, мають беззаперечне теоретичне та практичне значення, особливо в умовах глобальних змін клімату та на етапі повоєнного відновлення та розвитку України, збереження її архітектурної та культурної ідентичності в рамках євроінтеграційного процесу, що потребує вироблення нових підходів із врахуванням гуманістичних, екологічних та культурологічних засад сталого урбанізму.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Вищевикладене дозволяє стверджувати, що дисертаційна робота Турчина Богдана Романовича на тему «Концепція міст-садів та їх реалізація в Галичині» є цілісною, самостійною та завершеною працею; такою, що відповідає галузі знань 19 «Архітектура та будівництво» спеціальності 191 «Архітектура та містобудування», вимогам Наказу № 40 МОН України від 12.01.2017 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 31.05.2019) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 року.

Дисертаційна робота характеризується високим ступенем новизни, розв'язує сформульовані завдання та містить положення, що мають важливе значення для подальшого розвитку наукових досліджень у галузі архітектури та містобудування; а її автор Турчин Богдан Романович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 191 «Архітектура та містобудування» у галузі знань 19 «Архітектура та будівництво».

Офіційний опонент:
доктор архітектури, професор,
професор кафедри містобудування
Київського національного університету
будівництва і архітектури

I.I. Устінова

Підпис I.I. Устінової засвідчую.
Вчений секретар Вченої ради КНУБА
к.т.н., доц.

M.O. Клименко